

ДУБЕНЩИНА І ВАСИЛЬ-КОСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ

(на основі тогочасних писемних джерел)

З-поміж вагомих історичних постатей, які причетні до нашого старовинного міста Дубна, особливо виділяється князь Василь-Константин Острозький. Тоді як Павло Шумовський, інші автори вважають його місце народження Турів, острозький літописець вважає, що народився князь в Дубні.

Князь Василь-Константин був київським воєводою і одним із найвпливовіших панів Польщі Литви більше, як півстоліття. Король Зигмунд визнає його ще у п'ятнадцятирічному віці повноправним власником Дубна, Дорогобужа. Звягеля, Крупи і Здовбиці У 1514 році він одержав права на всі маєтності, що колись належали його батькові, князеві Костянтину Івановичу.

Петро Шумовський у історичному нарисі "Остріг" зазначає, що Острозький був втричі багатший за самого короля. У його маєтку було 80 міст, 2700 сіл, 1000 "слобід", яким віддано землю на 24 роки без чиншу. 15524 чиншових наділів (по 25 злотих за 30 моргів). 3000 млинів, незліченні табуни коней, тільки расових кобил біля 4000, були навіть верблюди власного хову. Маєток приносив 1200000 злотих річного доходу, як на ті часи, то була величезна сума. Хоча князь мав чимало витрат. Він збудував 600 церков, 20 монастирів, заклav Академію, збудував друкарню, фабрику паперу, латинський костел парафіяльний (1582), мечеть для татарів, синагогу. В Острозі були зібрання аріянів і лютеранів, їх молитовні будинки такожбули під опікою князя. Він мав торгові доми в Гданську, Ярославі та Львові, замки в Дубні, Турові, Звягелі, Попонному та Тарнові й двори-палати у Варшаві та Вільно.

Микола Костомаров писав, ідо Костянтин платив велику суму кашталюнові лише за те, що той два рази на рік мав стояти за його кріслом під час обіду. Для оригінальності він тримав у себе в дворі ненажеру, який дивував гостей тим, що з'їдав неймовірну кількість страв на сніданок і обід. Що ж, багаті мають право на всілякі забаганки.

Будучи прихильником православ'я, князь Острозький підтримує старі монастирі і церкви та будує нові. У 1592 році він побудував у Дубні Підборецький монастир, що знаходиться на острові Дубовець, поміж Спаським монастирем та с. Нідборцями. Зберігся текст його грамоти на фундацію монастиря. Він повністю поданий у книжці Ігоря Лозов'юка "Давні Дубенські монастирі": "в місті своєму батьківському Дубні. Під самим містом на ставі весь острів, званий Дубовець, з полями і всім, як він собі мається, поки вода його навкруги облила - на чернече життя побожним черницям на вічні часи додаємо і на тихе та спокійне чернече життя .. записуємо: в це не повинні втручатися сини наші і нищити волю нашу і добровільну жертву Богові; а коли б хто з власників Дубна насмілювся знищити або змінити це надання наше, то хай буде проклятий і не прощений від Отця, Сина і Св. Духа в нинішньому віці і в майбутньому. На це даємо нашу грамоту з печаттю і підписом нашої руки. Писано в Дубні, 1592 року, 8 квітня".

У 1594 році князь Костянтин дарував черницям село Підборці. У 1602 році надав черницям право ловити рибу тригубицею у будь-який час у дубенських ставках для своєї потреби і виділив їм рибалку. У 1604 році він наказав дубенським митникам давати черницям Дубовецького монастиря по 30 злотих. Крім того, він дав черницям острів, на якому вони косили сіно, і вільний вируб у всіх дубенських лісах для всяких потреб: будівництва, опалення. Дав право молоти зерно в дубенських млинах без мірки і черги. У дослідженнях В.Пероговського ці документи подаються в оригіналі.

Князь Василь-Константин Костянтинович Острозький особливо любив монастир Чесного Хреста або Хрестовоздвиженський монастир. Тільки дякуючи його турботам, монастир досяг у другій половині 16 століття квітучого становища. Острозький не тільки затвердив за монастирем його колишні володіння, подаровані монастиреві предками князя, а й приєднав до них ще від себе чималі землі. Всі угіддя, подаровані князем монастиреві в різні часи за його життя, він закріпив особливою грамотою від 15 липня 1599 року. З цієї грамоти видно, що Дубенський монастир Чесного Хреста був оточений звідусіль власними угіддями в достатній кількості: крім Вигнанки з її землями, до монастиря були приписані 18,5 волок міської землі, тобто 370 десятин, пізніше ще й острови, розташовані на Ікві, Горбачина, Климент, Пантелеймон.

*Свєгенія ШЕВЧУК,
завідуюча фондами Дубенського музею.*

Вісник Дубенщини. – 5 липня. – 1995р.

ВИТОКИ РОДУ КНЯЗІВ ОСТОЗЬКИХ

Князь Іван Васильович у 1453 році розбив татар під Тереховою, відбивши 9000 душ ясиру. У тому ж році він розбив інший ворожий загін під Красиковим над Случем.

Збудував прекрасну Троїцьку церкву в Межиріччі, Троїцький монастир у Дермані та Преображенський монастир у Дубні. Помер у 1474 р. Згідно з Биковим, він був одружений з княжною Глинською. У них було дві доньки (звати одну Марія, імені другої невідомо) та два сини Михайло та Костянтин.

Про князя Михайла є згадка в хроніці Нарбута про те, що в 1503 році він одержав староство Луцьке. Там же згадане під датою 16.04.1494 р., що великий князь Литовський дає князям Михайлові та Костянтинові Острозьким Полонне, в 1496 році вони дістають у заставу село П'яне. У 1497 році князі Михайло та Костянтин розбили загін татар. Більше згадок про князя Михайла немає. Очевидно він помер незабаром по одержанні Луцька.

Значно більшу роль в історії відіграв його молодший брат Костянтин Іванович. Дата його народження точно не встановлена. Кардашевич подає 1436 рік. Але ця дата далеко недостовірна. Тоді його батько був тільки дитиною, бо дід, князь Василь, одружився лише в 1428 році. Більше правдоподібна дата - 1460 рік.

Уже у віці 37 літ Костянтин Іванович стає Великим Гетьманом Литовським, в ті часи це була друга особа після Великого князя. Одночасно з призначенням князя Костянтина Івановича на гетьманство, король дає йому 18 населених пунктів і, особною грамотою, виданою у Вільні, король дозволяє:

«Село Дубном зване зробити містом, надати Магдебурзьке право, обсадити людьми і торги мати кожну п'ятницю і ярмарок кожного року на Спаса» .

Восени 1497 року князь Костянтин дістав ще староство Брацлавське та Вінницьке. У 1497 році він очолив литовсько-руські війська у війні проти Москви. 14 червня 1499 року князь потрапляє до московської неволі, звідти втікає лише у 1506 році. У грудні 1507 року князь Костянтин буде Жидачівський монастир. Того ж року розбиває московське військо під Оршею. У 1508 році - татар під Случком. Тоді ж Костянтин Іванович отримує нагороди - привілей на двір у Вільні та місто і замок Турів (стародавня власність його прадідів), а також привілей на звільнення усіх його підданих від воловщини (податку від худоби і служби підводами).

У 1514 році в новій знаменитій кампанії проти Москви князь Костянтин Іванович цілковито розбив московські війська під Оршею. У хроніці Стрийковського вміщена ода на славу князя:

*"Згадайте воїнів відважних і кроваві бої,
Розкажіть, як Костянтин,
Що рід свій стародавній
Від руських великих монархів виводить,
Литву у війну провадив..."*

Після цієї перемоги король влаштував князю Костянтину Івановичу тріумфальні виїзди до Вільна й Кракова. 17 серпня 1522 року від короля знову привілей він дістає - печатку червоним воском. Такий привілей мали лише пануючі роди. У цьому ж році Костянтин Острозький стає воєводою Троєцьким.

Князь Костянтин Іванович був у свій час загальновизнаним найвизначнішим полководцем на Сході Європи. Недарма король Зигмунд назвав його "руським Сципіоном", а легат папи римського доносив про князя Костянтина, "що є чесний, як Нума, а хоробрий, як Ромул, що був переможцем у 33 битвах. Шкода лише, що єретик". Князь Костянтин займав перше місце в Раді Панів Литви, хоч це суперечило літері закону, бо він не був католиком, а був схизматиком. Влада князя була в Литві і Русі необмежена.

Свої володіння він **дружини** розширив майже на всю руську територію, що входила до складу Литви. Він, безперечно, щиро боронив Литву й Річ Посполиту, але одночасно був гідним сином руського народу, був його представником, оборонцем і некоронованим монархом.

Помер Костянтин Іванович у 1530 році і похований у Києво-Печерській Лаврі біля могили його першої дружини.

Князь Костянтин Іванович залишив після себе двох синів, Іллю від першої дружини Тетяни Гольшанської і Василя (Костянтина) від Олександри Слуцької. Ілля був одружений на позашлюбній дочці короля Зигмунда, помер у молодому віці. Василь (Костянтин) став гідним спадкоємцем свого славного батька. Він був одружений з Софією Тарнавською. Мали вони трьох синів і дві доньки.

Старший син Костянтин (1562-1595) був старостою Володимирським. Він перший із князів Острозьких прийняв католицьку віру. Іван, або Януш (1564-1620), був послідовником свого батька, але теж перейшов у католицьку віру. Третій син Олександр був вірним захисником православ'я та помер ще при житті батька. Він був останнім православним князем Острозьких.

Сини князя Олександра Костянтиновича (їх було четверо) померли одні в дитячому, інші в юнацькому віці. Так згас рід князів Острозьких.

*Євгенія ШЕВЧУК,
завідуюча фондами Дубенського музею.
Вісник Дубенщини. – 5 липня. – 1995р.*

МИСТЕЦТВО В ЕПОХУ ВАСИЛЯ КОНСТЯНТИНА ОСТРОЗЬКОГО

Українське мистецтво часів Костянтина Острозького науковцями розглядається не тільки як просте продовження давньоруських традицій, у ньому відбувалися значні зрушення, що зумовлювались як внутрішнім розвитком суспільства, його поглядами на мистецтво, так і зв'язками, ознайомленням з мистецтвом інших народів.

Гуманістичні погляди, що відображували прогресивні риси соціально-економічного розвитку різних країн, поволи охоплювали всі простори Європи і знайшли свій відгук та послідовників на українських землях. Торговельні зв'язки українських піст з багатьма країнами, потреби вдосконалення ремісничого виробництва та військової справи сприяли нагромадженню відомостей з різних галузей знань.. Багато українців виїздили на навчання до різних міст Польщі, Чехії, Італії, Німеччини та Франції.

З певною обережністю можна говорити про зародження в той час у соціально-економічному житті країни елементів капіталістичних відносин, тобто зародження соціальних підвалин, на яких, як відомо, виникає, гуманістична культура Відродження. Одним з видатних учасників українського національно-просвітительського руху Відродження був князь Костянтин Острозький, ктитор православної церкви. З його іменем пов'язаний значний внесок в українське мистецтво.

До нашого часу збереглась не дуже велика кількість мистецьких творів, які в тій чи іншій мірі причетні до імені К.Острозького. Зокрема два масивних латунних підсвічники (п'ятисвічники) 1575 року з Острозького палацу. Зараз один з них зберігається в музеї м. Дубна, другий - в музеї Острога. Обое вони висотою 168 сантиметрів, шириною - 136. На підставках глибоко виритувано латинський текст. На пуклі стрижня дубенського свічника є напис з ім'ям ливарника Луки Фріделянта, заїжджого гданського майстра. Ці твори позначені помітним впливом народного різьблення на дереві. Вони мають багато спільного з старовинними дерев'яними свічниками, яких збереглося чимало у побуті українського селянства Східних Карпат та інших місцевостей. Пише улюблені в гданському ливарництві фігурки левів нагадують про походження їхнього автора. Гілки, що підпирають ремена свічника, хоч і мають деяку спільність із готичними формами, але майже втратили властиву їм напруженість та гостроту і трактовані в спокійних. округлих формах, притаманних українському мистецтву.

Незважаючи на малу кількість збережених мистецьких металевих виробів, можна твердити, що художня обробка металу в XVI - XVII століттях досягла в Україні, особливо на західноукраїнських землях, значного розвитку. Традиції народного мистецтва найкраще зберігалися в ковальстві й частково в слюсарстві. У світському золотарстві й ливарництві переважали впливи мистецтва Відродження, а пізніше Барокко. Церковне золотарство ще великою мірою трималося давньоруських традицій і розвивало свої оригінальні стильові риси. Художнє оброблення металу за своїми формами й різноманітністю техніки стало помітним явищем в українському мистецтві того часу.

Головні осередки художнього литва XVI - першій половині XVII століття були в Галичині та на Волині. У містах та феодальних замках починають закладати ливарні майстерні, так звані людвисарні. Одна з таких людвисарень у XVI столітті була закладена в Дубні, про що свідчать уже згадані підсвічники.

Історія українського гравірування тісно пов'язана з книгодрукуванням, яке почало поширюватися в Україні в другій половині XVI століття. Після надрукування у Львові кількох книг Іван Федоров на запрошення Костянтина Острозького переїхав в Остріг, де відкрив нову друкарню. У 1581 році він видав тут Біблію, оздоблену гравюрами. За художнім рівнем і культурою друкарства ця книга найкраща серед надрукованого до цього Іваном Федоровим.

Велична щодо композиції і художнього оздоблення Острозька Біблія є вершиною художнього смаку першодрукаря та його помічника Гриня Івановича. На основі багатого орнаментального мистецтва України, Росії та кращих зразків західноєвропейською книжкового оформлення Федоров створив особливий стиль книжкової орнаментики, який міцно ввійшов в українську графіку на цілі століття. Орнаменти Федорова відзначаються досконалим малюнком і надзвичайно гарною і різноманітною композицією. Вражає в них також віртуозність гравірувальної техніки.

Що ж до українського золотарства, то в ньому вже з XVI століття поряд з традиційними формами з'являються й готичні та ренесансні мотиви. На срібній оправі Дерманського Євангелія, виконаного у 1507 році на замовлення князя Острозького, бачимо характерні для готичного мистецтва орнаментальні мережки, гостре дрібне листя. Легкими ажурними готичними формами декорували також кадильниці.

У період українського Відродження значного розвитку набуло портретне мистецтво. На Волині було створено кілька портретів К. Острозького. На одному з портретів, який був у маєтку К. Острозького - місті Новомалині (зберігся у репродукції), його зображено як поважну літню людину з живими, розумними очима, мужнім обличчям вираз якого свідчить про владну, вольову натуру. Голову художник намалював крупним планом, зосереджуючи увагу на виявленні характеру й індивідуальних рис зображуваного.

*Євгенія ШЕВЧУК,
завідуюча фондами Дубенського музею.
Вісник Дубенщини. – 26 липня. – 1995р*

